

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed b. İbrâhîm ed-Devrakî, *Müsnedü Sa'd b. Ebî Vakkaş* (nşr. Âmir Hasan Sabrî), Beyrut 1407/1987; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, II, 6; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II, 39; İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 21; Sem'ânî, *el-Ensâb*, V, 353-355; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IV, 6-7; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 249-251; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 505; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XII, 130-133; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 10-11; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Ömer), s. 220; Sezgin, *GAS*, I, 112; Muhammed Cäsîm Hammâdî el-Meşhedânî, *Mevâridü'l-Belâzûrî 'ânî'l-üsreti'l-Ümeviyye ft En-sâbi'l-esrâf*, Mekke 1407/1986, II, 528-556.

M. YAŞAR KANDEMİR

DEVRAKÎ, Ya'kûb b. İbrâhîm

(يعقوب بن إبراهيم الدورقي)

Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm
b. Kesîr ed-Devrakî
(ö. 252/866)

Muhaddis.

166'da (782-83) Bağdat'ta doğdu. Kardeşi muhaddis Ahmed b. İbrâhîm gibi Abdî ve Kaysî nisbeleriyle de anılır (Devrakî nisbesinin anlamları için bk. DEVRAKÎ, Ahmed b. İbrâhîm).

Bağdat'ta tâbiinin büyüklerinden meşhur hadis ve fıkıh âlimi Leys b. Sa'd'ı gördüğü söylenen Devrakî ilim tahsil etmek için çeşitli ülkelere seyahat etmiş, Yahyâ b. Maîn, Süfyân b. Uyeyne, Yahyâ el-Kattân, Vekî b. Cerrâh, Abdurrahman b. Mehdî gibi muhaddislerden hadis öğrenmiş, Ahmed b. Hanbel'den de faydalanmıştır. Kendisinden de *Kütüb-i Sitte* müelliflerinden başka kardeşi Ahmed ed-Devrakî, Ebû Zür'a er-Râzî, Ebû Hâtim er-Râzî, İbn Huzeyme, Yahyâ b. Saîd gibi büyük muhaddisler rivayette bulunmuşlardır. *et-Tabakât* sahibi İbn Sa'd da onun talebesi olmuştur.

Nesâî ve İbn Hibbân onun güvenilir bir muhaddis olduğunu söylemişlerdir. Hatîb el-Bağdâdî ve Zehebî'nin de güvenilir bir hadis hâfızı olarak nitelendirdikleri Devrakî kendi döneminde Irak bölgesinde çok hadis rivayet etmekle tanınmıştır. Kaynakların çoğunda Devrakî'nin bir müsned olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Dâvûdî onun bir de tefsir yazdığını söylemekte ise de hocası Hüseyim b. Beşîr'in *et-Tefsîr*'ini rivayet etmiş olması sebebiyle (bk. Sezgin, I, 38) böyle bir hükme varılmış olabileceği akla gelmektedir.

Devrakî Bağdat'ta ölmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 360; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX, 202; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIV, 277-280; İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 414-415; Sem'ânî, *el-Ensâb*, V, 353-354; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XII, 141-144; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 505-506; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 381-382; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessîrin*, II, 377; İbnü'l-İmad, *Şezerâtü'z-zeheb*, II, 126; *Hedîyyetü'l-ârifin*, II, 537; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), VIII, 194; Sezgin, *GAS*, I, 38.

SELMAN BAŞARAN

DEVRAK

(دوران)

Sûfilerin yalnız başına
veya topluca vecde gelip dönerek
zikir yapmaları anlamına gelen
tasavvuf ve müsilki terimi.

Bir vaazın, okunan Kur'an âyetlerinin veya ilâhînin etkisiyle uygulanan ve coşan bir sūfinin çok defa gayri ihtiyarî olarak yerinden fırlayıp dönmeye başlamasına devir, devran, deveran, çarhetme, hareket, kıyam ve semâ gibi isimler verilmiştir. Devran bir sūfinin tek başına dönmeleriyle olduğu gibi bazan derviş cemaatinin topluca ayağa kalkıp dönmeleriyle de gerçekleşir. Bu olay sūfinin iradesi dışında meydana gelirse mutasavvıflar bunu makbul bir hal sayarlar. İradeli olarak yapılan devran ise özellikle ilk sūfler tarafından pek hoş karşılanmamışsa da daha sonra tarikat mensupları arasında usulüne uygun ve samimi olarak uygulanması şartıyla bunda bir sakınca görülmemiştir (Serrâc, s. 377-382).

Devranın saiki kalbe gelen vârid* ve cezbedir. Sūfî bazan tasavvuf meclislerinde Kur'an, vaaz ve özellikle ilâhî dinlerken kendisine gelen vâridlerin (vâridât) tesiriyle duygulanıp heyecanlanır. Bu durumda mümkün olduğu kadar heyecanını belli etmeden sükûn halini muhafaza etmesi tasavvufî edeptendir. Fakat vârid güçlü, sâlik de çok duyarlı ise sükûnetini muhafaza edemeyip sallanmaya başlar; bazan elinde olmaksızın yerinden sıçrar ve coşarak dönmeye başlar; bazan da yere yığılıverir. Heyecanı geçince sakinleşir ve sessizce yerine oturur. Tek başına deveran eden derviş çok defa bulunduğu noktada, bazan Mevlâvîler gibi bir daire oluşturacak şekilde döner. Toplu olarak gerçekleştirilen devranda dervişler bir halka oluşturarak dönerler. Mevlâvî semâında olduğu gibi bunun belli bir zeminde belli bir düzen

içinde belli daireler üzerinde dönülerek gerçekleştirildiği de olur. Bir dervişin devrana başlaması için sūfler meclisinde veya tarikat âyinine bulunması gerekmez; işittiği herhangi bir söz veya sesin tesiriyle de coşup devretmeye başlayabilir.

Kuşeyrî, IV. (X.) yüzyılda yaşayan Cehm ed-Dukkî adlı sūfinin sūfler meclisinde coşup devran yaptığını kaydeder (*er-Risâle*, s. 205). V. (XI.) yüzyılda yaşayan Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr'ın ise sabaha kadar süren semâ meclisleri düzenlediği (İbnü'l-Müneyyir, s. 236, 240, 384), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin kuyumcular çarşısından geçerken çekiçlerin çıkardığı sese kendini kaptıracak sokakta devran etmeye başladığı bilinmektedir.

Devran, Melâmîyye ve Nakşibendiyye dışında mutasavvıfların çoğu tarafından kabul edilip uygulanmıştır. Ancak devranla (hareket) sükûn hali mukayese edilip aralarında bir tercih yapma cihetine gidildiği de olmuştur. Bazı mutasavvıflar hareket, bazıları ise sükûn halinde olmayı tercih ederken tercihlerinin içinde bulunulan şartlara bağlı olduğunu söyleyenler de vardır. Ebû Saîd el-A'râbî hareketin vâride bağlı olduğunu, bazı vâridlerin hareket, bazılarının sükûn tesiri yaptığını söyler (bk. Serrâc, s. 383). Başka bir açıklamaya göre sâlik ya istîtâr (perdenin çekilmesi) veya tecellî (perdenin kalkması) halinde bulunur. Birinci halde iken hareket etmesi, ikinci halde iken sükûnet halinde bulunması gerekir. Bununla beraber hareket zaaf ve acz, sükûn kemal işaretidir (Kuşeyrî, s. 647, 746).

Kâdiriyye, Rifâiyye, Mevleviyye, Sühreverdiyye, Çiştiyye, Halvetiyye başta olmak üzere hemen bütün tarikatlarda devranî zikre büyük önem verilmiş ve tarikatın bir esası haline getirilmiştir. Mevlevîlik'te adını Sultan Veled'den alan üç devir (edvâr-ı selâse) vardır. Bu devir, dervişlerin düzenli ve edalı bir şekilde semâhânedede üç defa dolaşmalarından ibarettir. Devirlerden her birinde belli selâmlar ve dualar okunarak devranın önemine ve insan tabiatıyla olan ilişkisine işaret edilir (Ankaravî, s. 67). Hem kendi eksenlerinde hem de semâhânedede belli daireler üzerinde dönen Mevlâvîler şeyhi kutba, semâzenleri de bu kutub çevresinde dönen yıldızlara benzetirler.

Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Hak tâlibi olanların sülûk esnasında iki yol takip ettiklerini, bunlardan uzun ve doğru olan

yola "müstatil tarik", daire şeklinde olana da "devrî tarik" denildiğini kaydederek devrî tarihi tutanları müstatil tarihi tutanlara tercih eder. Zira müstatil tarik mensupları sülûk esnasında hangi noktaya ulaşırlarsa ulaşınsınlar Hakk'ı onun ötesinde görürlerken devrî tarik sahipleri her mertebede, her yerde Hakk'ı hâzır ve nâzır bulurlar. Bunların seyirleri Hak'tan Hakk'a Hak ile Hak'tadır. Mevlevîler Hakk'ın inâyeti, mürşidin de himmetiyle tutulan ve sâlikî vahdet-i vücûdun sırrına erdiren bu yolu benimsemişlerdir (Ankaravî, s. 74). Ayrıca Mevlevîler, bayramlarda tebrik töreni için teşkil ettikleri halkaya "devr-i kebîr" derler.

Kâdiriyye, bilhassa Halvetiyye ve onun çok sayıdaki kolları "darb-ı esmâ" dedikleri devrana büyük önem verirler. Halvetîler enfûsten âfâka (içten dışa) doğru olan devre "devr-i suğrâ", âfâktan enfûse doğru olan devre "devr-i kübrâ" derler (Harîrîzâde, I, vr. 343^a). Cerrâhîler, Şeyh Vefâ'nın Nûreddin Cerrâhî'ye ilham ettiğine inandıkları "hay hay hû"yu okuyarak gerçekleştirdikleri "Vefâ devri"ne özel bir önem verir, ayrıca "devr-i Veleddi"yi de uygulurlar (Tomar-Halvetiyye, s. 31, 60).

Mutasavvıflar, döne döne zikretme ve bu yoldan Hakk'a erme gayesi taşıyan devranın tabii ve ilâhî nizama uygun bir davranış olduğunu anlatmak için feleklerin döndüğünü, hatta âlemde bulunan her şeyin dönmekte olduğunu, meleklerin arş etrafında (bk. Zümer 39/75), hacıların Kâbe çevresinde dönerek ibadet ettiklerini, bundan dolayı sülûk ehlinin ilâhî cezbeyle kapılıp dönmelerinin tabii bir şey olduğunu söylerler (Ankaravî, s. 75). Tarikat mensupları devrana büyük rağbet gösterdikleri için Batılı araştırmacılar onları "dönen dervişler" şeklinde adlandırmışlardır.

Devranî zikrin tarikat mensupları arasında giderek yaygınlaşması zâhir ulemâsının tepkisine yol açmış, bu uygulamayı reddetmek için çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Taqıyyüddin İbn Teymiyye, Birgivî, Kemalpaşazâde ve Ebüssüüd Efendi gibi ünlü âlimler devran karşısındaki tepkilerini sert şekilde ortaya koymuşlar, bazıları daha da ileri giderek raks ve devranı helâl sayanların kâfir olacağını iddia etmişlerdir. Saçaklızâde Mehmed ve İbrâhim Halebî raks ve devrana şiddetle karşı çıkmışlar, döne döne zikir yapmanın dini oyun ve oyuncak haline getirmekten başka bir şey olmadığını söylemişlerdir.

Zenbilli Ali Efendi bir risâlede devranı savunurken Kemalpaşazâde ve Ebüssüüd Efendi ona karşı çıkmışlardır. Sünbül Sinan, Kemalpaşazâde'ye karşı devranı savunmak için biri Arapça, diğeri Türkçe iki risâle yazmıştır. Bununla birlikte Kemalpaşazâde'nin devranın câiz olduğu yolunda bir fetvası vardır; ayrıca devran halinde zikreden tarikat ehline dokunulmasını yasaklayan bir de ferman çıkarılmıştır (Tomar-Halvetiyye, s. 60). Osmanlılar'da bazı vâiz ve müftüler tarafından desteklenen ve zaman zaman fiilî müdahalelere varan devran aleyhtarî hareketleri önlemek için devletçe tedbir alınmıştır. Buna rağmen bu konudaki tartışmaların arkası kesilmemiş, devranın lehinde ve aleyhinde pek çok risâle kaleme alınmıştır. İmâmîyye Şîlâri de semâ ve devranı red için risâleler yazmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Serrâc, *el-Lüma*^c, s. 377-383; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 205, 647, 746; Gazzâlî, *İhyâ*^c, Kahire 1312, II, 182-210; İbnü'l-Kayserânî, *Kitâbü's-Semâ*^c, Köprülü Ktp., nr. 391; İbnü'l-Cevzî, *Telâtsü'iblis*, s. 249; İbnü'l-Müneyyir, *Esrârü't-tevhîd*, Tahran 1348 hş., s. 236, 240, 384; İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'r-resâ'il*, I, 69; Câmî, *Nefehât*, s. 468; Zenbilli Ali Efendi, *Risâletü'd-deverân*, Süleymaniye Ktp., Harput, nr. 11, vr. 111^b; Kemalpaşazâde, *Risâle fi tahkiki'l-hak*, Süleymaniye Ktp., Murad Buhârî, nr. 327; İbrâhim b. Muhammed el-Halebî, *er-Rehş ve'l-vakş li-müstahillî'r-raşş*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 429, vr. 65^a; Birgivî, *Tarikatü'l-Muhammediyye*, İstanbul 1318, IV, 61; Aziz Mahmud Hüdâyî, *Keşfü'l-kınâ*^c "an vechi's-semâ", Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil, nr. 190/1; Ankaravî, *Minhacü'l-fuکار*^c ve hüccetü's-semâ", Bulak 1256, tür.yer.; Abdülâhad Nûri, *Risâle fi cevâzi'd-deverânî's-şüfiyye*, İstanbul, ts.; Kâtib Çelebi, *Mizânü'l-hak*, İstanbul 1297, s. 201; Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 343^a; Abdülkerim Celvî, *Risâle fi tahkiki'd-deverânî's-şüfiyye*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3632, vr. 311; Abdülganî en-Nablusî, *Risâle fi tahkiki'd-deverânî's-şüfiyye ve semâ'ihim*, Süleymaniye Ktp., Süleyman Paşa, nr. 392; Saçaklızâde Mehmed, *Risâle fi'r-raşş*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 1915, vr. 5^b; Tomar-Kâdiriyye, s. 49, 56; Tomar-Halvetiyye, s. 31, 60; Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlevî Âdab ve Erkânı*, İstanbul 1963, s. 85; H. Kâmil Yılmaz, "Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin Semâ Risâlesi", *MÜİFD*, IV (1986), s. 237-284; Recep Uslu, "Devran Sürenindir...", *Yedi İklim*, V/38, İstanbul 1993, s. 94-95.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

□ MÜSİKİ. Mevleviyye ve Bektaşîyye dışındaki tarikatlarda zikir genel olarak "kuûd", "kıyam" ve "devran" denilen şekillerde icra edilir. Zikri hafî ve kuûdî olarak icra eden Nakşibendiyye dışında-

ki diğer tarikatlarda zikre oturularak başlanır, ayakta devam edilir ve zikir dönerek yapılan devranla sona erer. "Hal-ka" denilen daire şeklinde sıralanan dervişlerin ayakta, tarikatın özelliğine göre sağa veya sola dönerek yüksek sesle Allah'ın isimlerini okuyarak yaptıkları zikre devran adı verilir. Devran zikri yapılan tekkelere pek yaygın olmamakla birlikte "devranî tekkeler", dervişlerine de "devranî dervişler" denilmiştir. Devranî tekkelerde zikre, tarikatın yüksek sesle okunan evrâdiyle oturarak (kuûdî) başlanır; kelime-i tevhid ve ism-i celâl zikriyle devam edildikten sonra ayağa kalkılarak kıyamî zikre geçilir. Uzunca bir süre devam eden kıyamî zikirden sonra ise devranî zikir yapılır. Tarikatlara göre birçok farklılık gösteren devran genel olarak şu şekilde yapılır: El ele tutuşan dervişler "ism-i hû"yu zikrederek devrana başlarlar. İlk "hû"da sağ ayakla sağa doğru kısa bir adım atılır, ikinci "hû"da sol ayak sağ ayağın yanına getirilir, böylece başlayan devran üç dönüş devam eder. Allah, vâhid, ahad, samed isimleri zikredilerek aynı şekilde devrana devam edilir. Tarikatın usulüne göre bu dönüş sağa veya sola doğru olabilir. Meselâ Kâdiriyye'de dönüş sağa, Halvetiyye'de soladır. Zikir, "Kalbimde fikrim Allah, dilimde zikrim Allah, nur Muhammed sallallah, lâilâhe illallah" denilerek ve kelime-i tevhid okunarak sürdürülür. Sağ kol yanındakinin omuzuna, sol kol beline konularak zikre devam edilir. Bir müddet sonra "ism-i hay"a geçilince zikir kalbiye dönüşür ve hafifler. Zâkirler zikrin başından itibaren zikrin ritim ve hareketine uygun ilâhiler okurlar. Seslerin perde perde yükselmesiyle "ism-i hû" süratlenir. Bir süre bu şekilde devam edildikten sonra nihayet kısa "hû"larla devran zikrine son verilir. Burada ana hatları ile verilen devran, zikri icra eden tarikatın âdâbına ve tarikatın bulunduğu coğrafyaya göre çok daha farklı şekillerde uygulanabilir. Meselâ Kâdirîler'de, devran sürerken Mevlevîler gibi kollar açılmadan tek başına sağa doğru hızla dönülen bir semâ uygulaması vardır. Halvetiyye'nin Sivâsiyye kolunda da devrana kalkılınca herkes kendi eksenini etrafında "hay Allah" diye zikreder, daha sonra halka teşkil edilir.

Devran zikri özellikle XIX. yüzyılda yeni tavır ve şekiller kazanmış, tavaf tevhidi, Beyyûmî zikri, bedevî topu, demdeme gibi yeni kıyamî-devranî zikir usulleri bu yüzyılda yaygınlık kazanmıştır.